

GUSTAV PIASEK
MARTINA PIASEK
Varaždin

IZVJEŠĆE FIZIKA VARAŽDINSKE ŽUPANIJE IVANA
KRSTITELJA LALANGUEA ZA GODINU 1785.

*ANNUAL REPORT OF THE OFFICIAL VARAŽDIN COUNTY PHYSICIAN JOHN THE
BAPTIST LALANGUE OF THE YEAR 1785*

Annual report for 1785 in Latin, intended for the Assembly of the Varaždin County, Croatia, by John the Baptist Lalangue, the official county physician is presented. The report contains day to day weather reports for 1785, prevalence of diseases by season, and descriptions of treatment and drug preparations. The author suspects that the data concerning "fever" refer to malaria, because the reporter was aware of *quinine* as a possible cure for "fever".

Uvod

Županijski fizici - imenovani zakonom "Normativum de re sanitatis" godine 1770. (1,2,3) kojeg je autor Gerhard van Swieten, reformator studija medicine i organizacije zdravstva u habsburškoj monarhiji (4,5) a kojim je određena provedba naročito preventivnih akcija uz brigu za javno zdravstvo - svake su godine svojim izvješćem upoznavali županijsku skupštinu o stanju zdravlja ljudi (i stoke) u prethodnoj godini. Ta su izvješća kasnijih godina, osobito u 19. stoljeću u Varaždinu, tiskana kao prilog posebne knjige uz izvješća iz drugih djelatnosti. Izvješća su bila standardizirana, gotovo uniformna i po godinama i po županijama, pa su se pojedine pojave opisane u njima mogle lako i jednostavno pratiti.

Ovdje će biti prikazano izvješće županijskog fizika Varaždinske županije Ivana Krstitelja Lalanguea za godinu 1785. Izvješće je pisano latinski. Zbog brojnih podataka u njemu preveo sam ga na hrvatski i prikazujem ga u slobodnom prijevodu prilagođenom sadašnjem načinu govora, pretpostavljajući da mnogi koje bi to, inače, zanimalo ne znaju toliko latinski da bi ga mogli razumjeti. Ovako neprevedeno to je za njih nerazumljiv i nekoristan dokument prošlosti. (6, 7)

Prije samog izvješća navest ću nekoliko podataka o autoru. Ivan Krstitelj Lalangue (Jean Baptiste Lalangue) rodio se 27. travnja 1743. u mjestu Matton, u belgijskom

Luksemburgu(5) od oca Henri Lalanguea, mlinara, i majke Catherine rođene Lhomer(8). Medicinu je studirao u Beču gdje je u to vrijeme Gerhard van Swieten, liječnik, provodio reformu medicinskog studija i organizacije zdravstvene službe u državi.(8) Zavaršivši studij promoviran je za doktora medicine 29. rujna 1770. disertacijom "Disertatio inauguralis anatomica neurologima sistens".(5) Iza studija radio je u bečkim bolnicama, a na zamolbu tadašnjeg hrvatskog bana Franje Nadasdyja kraljici i nagovor njegovog zemljaka van Swietena, kraljica ga šalje u Varaždin za banskog liječnika. Prije nego se uputio u Hrvatsku, osposobio se i za obstetričara te kad je to postigao, otišao je u Varaždin.(9) Van Swieten je želio da Lalangue provodi u Hrvatskoj njegove zamisli određene u zakonu, pogotovo zato jer je u Varaždinu bilo zapovjedništvo Sjeverne(Slavonske) krajine. Lalangue je htio udovoljiti želji van Swietena, ali se i vratiti u Beč, no zbog smrti van Swietena iste godine kada je imenovan fizikom Varaždinske županije i jer se, kako sam piše, dobro snašao, ostao je u Varaždinu do svoje smrti.(10) U Varaždin je došao g. 1771. za banskog liječnika, 30. ožujka 1772. imenovan je iza županijskog fizika. Nije bilo područja javnog zdravstva niti tadašnjih djelatnosti izvan zdravstva kojima se nije bavio, a osobito se angažirao u zdravstvenom prosvjećivanju. Prvi je naš liječnik koji je pisao, točnije: čija su djela objavljena na hrvatskom jeziku. Autor je prve stručne medicinske knjige objavljene na hrvatskom(kajkavskom) jeziku. Zbog svih svojih aktivnosti i zasluga imenovan je g. 1776. počasnim građaninom i upisan u knjigu građana grada Varaždina.(10) Radio je i kao praktični liječnik liječeći svakog tko mu se obratio. Sačuvana je knjižica u koju je vlastoručno upisivao svoje bolesnike i to je radio do smrti.(10)

Godine 1772. istražuje i razvrstava toplice na području županije, a 1774.g. napisao je knjigu "Medicina ruralis" koju je s latinskog preveo na kajkavski franjevac Edmund Platušić s naslovom "Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyszka, za potrebochu musev, y szziromakov horvatzczkog orszaga y okolu nyega blisnesseh meszt". Knjigu je dozvolila tiskati dvorska cenzura g. 1776. kada je i otišuta u Varaždinu i izdana u Varaždinu. Već iduće godine izdaje drugu knjigu, također prvenstveno pisanu latinski, a na kajkavski ju je preveo franjevac Eugen Klimpacher, pod naslovom "Brevis institutio de re obstetricitia illiti Kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y szziromaskeh ladanszkeh sen horvatzczkoga orszaga, y okolo nyega blisnesseh sztrankih". Knjiga je tiskana u Zagrebu, gl. 1777., i ponovno godine 1804. Treća njegova knjiga izlazi godine 1779. pod naslovom "Tractatus de aquis medicatis regnorum Croatiae et Sclavoniae etc. etc. illiti Izpisisavanye vrachtvenih vod Horvatzczkog y Slavonzkoga orszaga y od nachina nye vsivati zapotrebochu lyudih". Četvrta je knjiga pisana mađarski i izašla je g. 1783. pod naslovom "Lalangue Jánosnak munkája a magyarországi orvosvizekröl". Njom opisuje mađarske toplice, ali i sve naše iz treće knjige. Zadnju, petu, knjigu izdaje g. 1788. pod naslovom "Nachin jabuke zemelyszke szaditi y nye na hasen obernuti za volyu polyakov horvatzczkog orszaga ochituvan". Knjigu je napisao već samostalno hrvatski, a izdana je u Zagrebu.

Godine 1786. Lalangue šalje vladi - Hrvatskom kraljevskom vijeću - izvješće o Varaždinskim Toplicama pod naslovom "Medica de Varasdiensibus Thermis expositio", a 1795. izvještava varaždinsku županijsku skupštinu o toplicama "Incltyi comitatus Varasdiensis aquae minerales". Sastavio je upute gradskim primaljama koje izdaje Gradski magistrat 8. veljače 1787. pod naslovom "Instruction für eine Stadt Hebamme". Pregledavao je ljekarne u gradu, sudjelovao u racijama na spolno zaražene prostitutke,

njegova je zasluga za lokaciju sadašnjeg varaždinskog groblja, ispitivao je mogućnost kopanja ugljena u “Vučjoj jami”, podučavao žene u porodiljstvu 10 godina prije nego je kod nas osnovana prva primaljska škola (Rijeka, 1786.).⁽¹⁰⁾ Umro je 20. svibnja 1799. i pokopan na groblju uz crkvu sv. Vida u Varaždinu. To groblje više ne postoji pa tako ni njegov grob.⁽¹²⁾

Izvješće

Izvješće o kojem je riječ u prijevodu glasi:

“Na zahtjev slavne skupštine od 7. lipnja prošle godine, dužan podnijeti izvješće o zdravstvenim prilikama, najponiznije podastirem:

Siječanj: 1-og, 2-og i 3-eg dana natopljena zemlja prosinačkim kišama nije se smrznula, pokrivena je velikim oblacima, bilo je vrlo hladno uz težak zrak zbog oblaka koji su 4-og, 5-og i 6-og dana zbog pratećih sjevernih vjetrova potpuno nestali. 7-og i 8-og je bilo mirno, ali jako hladno, a od 9-og pa do zaključno 12-og snijeg s laganom kišom i južnim vjetrom na čas se topio, dok je 13-og, 14-og i 15-og iznova obilnije padao s vrlo jakim hladnoćom. 16-og se nebo razvedrilo, hladnoća nastavila do 20-og. Od tada pa do 24-og nebo se jako naoblačilo što je smanjilo hladnoću i tako se zadržalo do kraja mjeseca.

Veljača: Prvog su dana sunce i južni vjetar topili snijeg sve do 4-og. 4-og, 5-og, 6-og i 7-og izmijenjivali su se kiša i snijeg. 8-og je bilo vedro, olujno s viorom, vrlo hladno sa smrzcavicom. Ponekad se pojavilo sunce, pa oblaci, a puhali su sjeverni vjetrovi. Takvo je vrijeme postajalo do 15. veljače. Od 15-og do 20-og topli su vjetrovi i sunčane zrake potpuno otopile snijeg. 20-og i 21-og obilan snijeg s hladnoćom i djelomičnom smrzcavicom koja se 21-og, 22-og i 23-og zbog sunčanih zraka uz povremenu naoblaku otopila, ali je 24-og i 25-og ponovno sniježilo. Zatim je 26-og zavladao jaka studen spojena vjetrom sa sjevera i to je trajalo do 5-og ožujka.

Ožujak: 5-og je ožujka puhalo jugo i jako otopilo led. 6-og, 7-og i 8-og je bilo vrlo hladno, vedro, uz sjeverni vjetar koji je 9-og, 10-og i 11-og zamijenio južni. Laka kiša i sunce otapali su snijeg. Od 12-og do 15-og bila je jaka hladnoća, led, sjeverni vjetar i obilan snijeg, a od 16-og do 21-og neprekidna hladnoća, a sunčane zrake zbog jake studeni nisu mogle otapati snijeg. 21-og i 22-og uprkos puhanju južnog vjetra ostala je jaka zima koja se 23-eg i 24-og nadošlim sjevernim vjetrom pojačala i padao je obilan snijeg. Od 25-og je bilo mirno, sunčano, ali jako hladno. Od 29-og i 30-og jaka hladnoća uz padanje obilnog snijega.

Bolesti je bilo u siječnju, veljači i ožujku. Česti su bili katari u ova tri mjeseca kod plemića, ali i kod drugih ljudi uz upale porebrice i pluća.

Bilo je variole, ali blagog tijeka, lako su svladane, i ako je pojedina bolest imala teže simptome, bili su, ne zbog bolesti, nego konstitucije bolesnika. Isto tako su se javljale vrućice u veljači i ožujku zbog katara kod starijih ljudi, a te sam mogao sniziti priređenim čajem cvijeta bazge, poljskog maka, sljeza i margitice ili uvarcima ječma s brašnom pasjeg luka ili mrazovca. Vrlo je rijetko trebalo puštati krv.

Upale pluća i poplućnice sretno su liječene obilnim i češćim puštanjem krvi, obilnim pijenjem uvaraka ječma i gore navedenih čajeva s dodacima praha mrazovca kao mješavinom protiv vrućine. Zastarjele i zanemarene upale poplućnice suzbijao sam stavljanjem jake gorušice na bolno mjesto i obilnim puštanjem krvi.

Vrućice koje su nastajale između, izliječene su mješavinom soli, lagano otopljenom, uz pijenje spomenutih iscrpina čajeva cvjetova bazge i centarurove trave.

Travanj: Prvog je travnja zemlja bila pokrivena debelim snijegom i jakim ledom, ali ugodni. Drugog je dana, opet, padao obilan snijeg, trećeg se sve okrenulo: sunčeve zrake i topli vjetar puno su snijega otopili i pod večer je padala jaka kiša. Nadošli sjeverni vjetar noću okrenuo je kišu u snijeg koji je 4-og obilno padao. 5-og, 6-og, 7-og i 8-og nastala je jaka studen, vedro nebo, a 9-og je bilo oblačno i pred večer oskudan snijeg koji je 10-og jako padao uz povrat hladnoće. 11-og i 12-og je bilo tmurno, 13-og sjeverni vjetar, 14-og se jedva smrzavalo uz blagi vjetar. 15-og je u jutro kišilo, oko podne je nadošao sjeverni vjetar koji je razbio oblake te 16-og i 17-og održao ugodno vrijeme. 18-og i 19-og se vjetar pojačao, a 20-og, 21-og i 22-og prešao u južni te završio kišom koja je trajala do 26-og, no 27-og je prevladao sjeverni vjetar koji je povratio vedrinu. 30-og, zahvaljujući opet jugu, počela je noću padati kiša.

Bolesti u mjesecu travnju i njihovo liječenje. U ovom su mjesecu kao i u dosadašnjim bile i nastavile se blage varirole koje su se u ovim krajevima javljale kao vrlo blaga epidemija. Upala porebrice i pluća je bilo manje, ali su katari bili češći.

Trećednevne groznice, katkad vrlo jake uz nenadana povraćanja, bile su česte i uporne, ako odmah nisu bile liječene primijenjenim lijekovima, otopinama i sredstvima za čišćenje. Nisu prolazile kao niti jesenske pa se upornost i žestina mogla istjerati korištenjem korijena pol unce ili šest drahmi otopljenog s tartarom i rabarbarom po jednu drahmu i pol te spriječiti povrat bolesti.

Domaće životinje zbog lošeg hranjenja zavijaju na svim stranama. Zar se ne bi mogla i u ovim krajevima osnovati briga za njih kao što je to učinjeno u stranim zemljama, Belgiji i Francuskoj?

Svibanj: 1., 2. i 3-eg su puhali južni, topli vjetrovi, ponekad je padala oskudna kiša uz umjerena zahlađenja. Od 4-og do 9-og bili su ugodni dani, ali 9-og poslije podne bila je grmljavina s malo kiše. Od 10-og do 15-og bilo je jačih vjetrova, a između njih lijepi dani. 16., 17. i 18-og jutrom vedro, poslije podne grmljavine s jakom kišom. Od 19-og do 29-og je bilo blago vrijeme, ali su vjetrovi oko podne sušili zemlju i bili povremeno hladni, time su izazivali hladnoću. 30. i 31-og obilna kiša.

Bilo je bolesti u svibnju. U tom su mjesecu bile rijetke groznice, a rijetke su bile i upale pluća. Jutarnja svježina okrijepljivala je i zaposlene ljude i životinje.

Bilo je velikih poplava rijeke Drave, stoga i bojazni ako se ne zaustave, da će nakupljena voda u gradskim opkopima trunuti i uzrokovati epidemije.

Lipanj: 1., 2. i 3-eg grmljavine, kiše i prodiranja hladnoće. 4., 5. i 6-og je bilo vedro i čak blago toplo. 7-og uz gromove i oluja, a 9-og, 10-og i 11-og jaki vjetar i obilna kiša. 12-og je bilo mirno, 13-og kiša sa žestokim gromovima. 14-og do 16-og je bilo vedro i toplo, a od 17-og do 21-og kiša sa slabim osjećanjem zahlađenja. 22-og sparno uz grmljavinu i prolom. 23-eg je bilo tmurno, prohladno i oblačno, a od 24-og do 28-og vedro i ugodno, a neka jutra i svježje. 29-og i 30-og je bilo vedro i toplo.

Bolesti u lipnju. Kako je taj mjesec bio prohladan, javila su se mnoga pobolijevanja, a kod nekih izglednijih seljaka je bilo i tresavica zbog bolesti žuči i proljeva. U gradu su se vidjele svakodnevnice i trećednevne tresavice zbog stajaće vode u opkopima, a te su ili samo dijetom, ili pijenjem čaja cvijeta bazge s tartarom, ili sredstvima za čišćenje, odnosno povraćanje, izliječene.

Srpanj: 1-og, 2-og i 3-eg je bilo vedro, 3-eg i 4-og kiša, 5-og i 6-og nevrjeme i gromovi. 7-og, 8-og i 9-og vrlo topla kiša, ali su noći bile hladne. Od 10-og do 14-og

oblačno, vlažno i prohladno, a od 15-og do 24-og vedro i toplo, ali od 16-og do 20-og su se poslije podne javljale grmljavine s kišom. Od 24-og do 28-og stalno toplo i vedro vrijeme. 28-og noću jaka grmljavina, kiša i oluja koja je trajala do 30-og i 31-og dana također.

Kolovoz: Do 7-og jaka vrućina, 7-og sparno, što je prešlo u veliko nevrijeme. 8-og i 9-og vedro, a od 11-og do 27-og promjenljivo: svaki je dan bilo vedro, zatim kišno, često je bilo nevrijeme i zbog toga ponekad vruće, a nekad prohladno. 18-og je bilo vedro, danju toplo, noću hladno i oblačno i tako do 18-og rujna.

Rujan: Od 16-og do 22-og su puhali jaki i topli vjetrovi zbog kojih je noću 22-og nastala obilna kiša. 23-eg je bilo vedro, a od 24-og do 27-og opet vjetrovi, jaki i topli. 27-og je cijeli dan padala kiša sa snažnim vjetrom.

Listopad: Od 28-og rujna do 6-og listopada je bilo promjenljivo vrijeme: čas toplo, čas hladno, čas vedro, čas oblačno. 6-og i 7-og jako vedro, a od 8-og pred veći cijelu noć jaka i hladna kiša. 9-og je bilo vedro, 10-og i 11-og kiša. Od 12-og do 19-og je bio mraz, 20-og, 21-og i 22-og jači mraz uz obilan sjeverni vjetar. Od 23-eg do 27-og u pojedina jutra mraz i jako hladno, ali oko podne zapuhali su topli vjetrovi po kojima je 27-og uslijedila kiša koja je iz južnog vremena prešla u hladnu. Snijeg je padao cijelu noć zbog čije je vlage i težine otpalo lišće sa stabala. 28-og i 29-og je bilo hladno i vlažno, 30-og se jače smrzavalo, a 31-og je topli vjetar prouzročio obilnu kišu.

Studen: Za 1. je bilo vedro, isto od 2-og do 5-og, ali s mrazom. 6-og su puhali jaki južni vjetrovi, a 8-og je padala kiša. Od 10-og do 20-og je bilo vedro sa smrzavicom. Tada se promijenilo vrijeme, pa je od 22-og od podne padala kiša. Jako oblačno i vlažno je ostalo sve do 30-og.

Prosinac: 1-og je dana obilno padala kiša pomiješana sa snijegom, 2-og i 3-eg se smrzavalo. Od 4-og nastalu hladnoću nadomjestila je kiša koja je padala do 6-og, zatim je do 16-og bilo vlažno i oblačno. 16-og je počelo rahlo sniježiti i tako je bilo 17-og i 20-og uz jako zaleđivanje. Od večeri 20-og nastupila je studen, noću je obilno padao snijeg. 21-og, 22-og, 23-eg i 24-og još se jače zaleđivalo, a od podne se i studen pojačala tako da su noću padale ledene oborine. 26-og su se oblaci pretvorili u kišu. 30-og se smrzavalo, a pred večer je, kao 29-og, padala ledena kiša koja se tijekom noći pretvorila u led. 31-og je padao polako lagani, vlažni snijeg cijeli dan.

Bolesti od srpnja do prosinca. Iz gore izloženog vidi se da je u mjesecima srpnju, kolovozu, rujnu, listopadu, studenom i prosincu bilo jako promjenljivo vrijeme, i s obzirom na to stalno vlažno zbog čega su barovita mjesta jošjače postala nezdrava pa su groznice ovo područje, i najviše građane Varaždina, mučile cijelo to vrijeme. Zahvatile su, dakle, mnoge od naših, jer je ljeto bilo prohladno. Bilo je i akutnih groznica zbog vode u napunjenim grabištima koja se zbog sunčane topline raspadala u trulež kao godine 1770. i u ovom je gradu zavladao velika pošast.

Žestoke bijaku ove godine groznice, ali objektivno, nije to bila epidemija, iako su mnogi povraćali i imali svakodnevnu odnosno trećednevnu tresavicu. Drugi su, pak, nakon prvog, trećeg ili četvrtog dana radili.

Povratka je bolesti bilo vrlo često pa je netko obolio dvaput, triput ili četiri puta u različitim obliku, ali često povraćanjem. Oni, koji su povraćali, bili su teško bolesni. Jednako su bili bolesni od jednodnevne groznice, trodnevne ili koje druge, a oni koji su zadobili zapletaj trbušnih organa, teže su zbog toga preživjeli.

Oni koji su strogo održavali dijete, kao i oni koji je nisu zanemarivali, spašeni su od povratka bolesti, jer ih nije zahvatila zbog pridržavanja dijete i osobne snage. Čini se,

ipak, da je i svakodnevna ili trećednevna groznica bila blaga, ali, ako je nakon prvog oštrog napada zaostala u tijelu, ostavljala je bolesnu slabost. Koji se, pak, nisu čuvali, zahvaćeni su vrlo jakim povraćanjem i pojačanim proljevima. Kod nekih se, nakon jednog ili drugog napada, stanje smirilo pa je bolesnik ustajao zdrav i krepak raspoložen dobrom teku. Ovoga različitost i čestoća povratka bolesti, očito, nije uzela u obzir.

Može se reći da, iako su te groznice često bile žestoke i opasne, ipak nisu uzrokovale umiranja, i ako je netko umro, to nije bilo zbog groznice, nego zbog druge stare, kronične bolesti od koje je prije bolovao. Ipak, upalne bolesti, osobito uz močvarnu obalu rijeke Plitvice za vrijeme groznica, povezuju se i vidjelo se mnogo umrlih siromaha.

Ove su groznice, zapravo povraćanja, bjesnjele pod konac srpnja, kroz cijeli kolovoz i rujan. U listopadu i studenom su bile blaže, a u prosincu su se rijetko opažale. Svakako su zbog toga četvrtodnevne groznice uzrokovale teškoće onima koji su se liječili.

U kolovozu i rujnu je u vojvodini Štajerskoj harala epidemija dizenterije. Strahovalo se da ne prijede i u naše krajeve jer su se primjećivali pojedini oboljeli i kod nas, ali ipak bolest, inače loše liječena, nije prodrla k nama.

Liječenje. Liječenje ovih groznica bilo je različito prema okolnostima. Ako se činilo da je kod bolesnika suviše krvi, otvarale su se vene, što je, ipak, nađeno rijetko potrebnim. Kada bi se groznica pojavila prvi put, liječenje je bilo započeto sredstvima za povraćanje i čišćenje, sukcesivno ili neistovremeno, što je često otklonilo groznicu i ona se nije povraćala. Ovakvim preporučenim obilnim pijenjem čaja od cvijeta bazge i sljeza uz dodatak tartara ili soka limuna mnoge sam groznice sretno izliječio, a kod onih koje su preostale, ponovnim pijenjem i izazivanjem povraćanja ili čišćenjem nekoliko vremena prije jačeg napada, groznica je opadala.

Dok je bolesnik ležao (a mnogi nisu htjeli ležati) umirivalo ih se obilnim pijenjem svježe vode pomiješane octom ili sokom limuna ili malom količinom ukuhanog tartara. Uvarak ječma ili zob, radi postojanosti pomiješan octom ili medom, osiguravao je ozdravljenje i mnogi su takvim jednostavnim liječenjem preboljeli mnoge svakodnevne ili trodnevne groznice.

Onima koji su ovom načinu nisu podvrgli, ili ako su napadi (groznice) bili odviše jaki, davao sam korijen koji je, pomiješan s rabarbarom ili solima ili jednim i drugim, pokazao vrlo dobar učinak. Stoga prah kininovca zajedno sa sredstvima za smirenje i za povraćanje običavam spajati kako bih spriječio začepljenje trbušnih organa. Zbog toga oni od mojih bolesnika koji su često koristili korijen, nitko nije imao začepljenje trbušnih organa.

Svakomu tko se u ovoj zemlji liječio od groznice to je liječenje bilo često sudbonosnije od same groznice, koja od početka zanemarena nikad toliko ne škodi koliko nevjesto propisani lijekovi. Nastale smetnje imaju svoj uzrok u razvoju kroničnih bolesti, često neizliječivih, a o tim se uzrocima ni ne sanja.

Ove godine zbog vlažnosti močvarne zemlje i udisanja nakupine vlage u zraku kod oporavljenih oštećene funkcije tijela, često zbog gornjih razloga, uzrokuju recidivirajuće bolesti. Treba ih liječiti na isti način kao i primarne groznice. Neke, ipak, ponovno oboljele ostavljao sam, ako bi pojedini ozdravljali, dok su stare bolesnike tresle poremetnje, pokušao sam liječiti uvarkom blago otopljenim solima koje bi obilno pili dok groznica ne prestane. Kada je groznica uklonjena, propisao sam neko vrijeme kuru gorkim sredstvima za jačanje i protiv skorbuta.

U protekloj godini, uz opće bolesti, neki su u mojoj praksi u međuvremenu izliječeni od drugih značajnijih bolesti, među kojima su bile: žutica, astma, nakupine vode u tijelu, grčevi zbog glista, kljenuti tijela i reumatizam.

Žutici je bio uzrok loše liječena groznica, a liječio sam je i pokušao suzbiti jakim lijekom dajući četiri puta na dan u jedno umiješano prema receptu slijedeće: modrog sapuna uncu, sjemena i ekstrakta kukute po jednu drahmu, kužnjaka tri drahme, otopine tartara 11 drahmi, cimetine vode 11 unca. Uz ovo trebalo je popiti čašu zasićenog uvaraka trave. Ovakvim liječenjem nestala je i groznica i žutica za osam dana.

Nekoliko slučajeva sam imao gdje je žutica zbog kihavice napredovala. Njima sam davao uvarak rabarbare uz veliki korijen lobelije i pridodanom soli pa se na taj način i groznica i žutica izliječila.

Imao sam nekoliko astmatičara koje sam sve uspješno liječio s oksimelom mrazovca 4 unce i spirita amonijeve soli 3 drahme, od čega je bolesnik uzimao miješajući svaka 2 sata dio s dva dijela močevive rutvice. Ako je astmu još pratio i kašalj, dodao sam prije 11 unca morskog luka.

Trojicu sam prošle godine liječio zbog vodene bolesti. Uzrok je bio napadnuti unutarnji organi zbog poremetnje. Od ovih jedan je bio najbrže izliječen jer je bolesnik imao groznicu. Odlučio sam i druge izliječiti, tako je drugi slijedio iza njega, a treći kasnije. Sve sam liječio gustim uvarkom sjemena dok nisu smetnje uklonjene. tada sam oksimel mrazovca jednu uncu s korijenom lobelije 12 drahmi dao četiri puta dnevno piti. Napokon, odstranivši vodu, odredio sam za oporavak kuru pijenja blago toplog kinavina kroz 3 do 4 tjedna.

Grčeve zbog prisutnosti glista u crijevima liječio sam tako da sam ih uspavao mješavinom vode od lipovog čaja sa sirupom diakordija jednu uncu svakog, spirita jelenjeg roga odmah dodanih 15 kapi i tekućeg laudana 6 kapi. Nakon što je to sve izmiješano, trebalo je popiti, a dok su trajali jaki grčevi, dana je klizma slatkog mlijeka s močevinom cvijeta crvenog poljskog maka. Ovim omaljenim glistama davao sam: prah sjemena santonina i čistilo po 13 drahmi, sirupa sljeza 13 unca valjalo je pomiješati i piti dio te miksture u lipovoj vodi u jutro svakog sata dva do tri puta prema starosti i o podne svaka dva ili tri sata. Spominjem da sam mnoge bolesnike imao prošle godine s grčevima zbog glista i na ovaj sam ih način uspješno izliječio. Uz ovo često sam upotrebljavao mast protiv glista kada je bila bolnost, osobito na jednom mjestu, stalna.

Od djelomično kljenutih i kljenutih imao sam jednog bolesnika kojemu sam dao slijedeći lijek: cvjetova arnike jednu uncu namakati u 11 libra bode jedan sat u zatvorenoj posudi i pod kraj zakipiti. Procijedenom valjalo je dodati cimetovog sirupa dvije unce i označiti da se popije četiri čaše na dan. Govori se da bolesnik, koji je star 66 godina, već prilično pomiče jedan zglob. Ista močevina arnike vrlo dobro pomaže kod jakih upala zglobova i kod groznice, pa, doista, može liječiti i groznice kao i kora kininovca ili drugi za reumu hvaljeni lijekovi.

Prije završetka mog izvješća moram istaći da u ovoj županiji nije bilo do ovog časa bolesti nazivanih čirevi i gangrena, niti otkrivenih, pa zbog toga zahtjevu slavne skupštine od 25. ožujka ne mogu udovoljiti.

Ovo je što imam najponiznije izvijestiti za godinu 1785.

Ivan Krstitelj Lalangue
fizik slavne Varaždinske županije.

Dano u Varaždinu 1. siječnja 1786.”(6)

Komentar

Čitajući prikazano impresionirani sam točnim i potpunim navodima praćenja vremenskih prilika svakog dana tijekom cijele godine. U to vrijeme, kada je liječnik bio oslonjen isključivo na motrenje bolesnika i uočavanje i najmanjeg znaka (simptoma), promjene vremena i nastala stanja uz to bili su mu značajni i za dijagnozu i prognozu. To i proizlazi iz navoda izvjestitelja, pa on povezuje nastale bolesti s vremenskim promjenama: upale sluznica dišnih puteva i pluća zimi, pojave proljeva ljeti. Neprekidna borba s groznicama (jednodnevnim, trećednevnim, četvrtodnevnim) borba je s malarijom koja ima svoje uzroke u spominjanim barama, osobito uz rijeku Plitvicu i u gradskim grabama punim stajaće vode. Spominje i poznavanje kinina kao lijeka, ali tada još nepoznatih farmakoloških svojstava. Kinin su poznavali već prastanovnici Perua i koristili kao lijek kod groznice, najvjerojatnije i tada malarije, prenošene komarcima iz vlažnih predjela prašuma. Kinin je u XVII. stoljeću donesen najprije u Španjolsku, a odanle u ostalu Europu (12), pa je tako bio poznat i kod nas. Pažljivim čitanjem Lalanguevog izvješća u dijelu u kojem govori o liječenju jakih upala zglobova i groznice može se razabrati isticanje vlastitih oprobanih lijekova i pretpostavljanje drugim - kako kaže - hvaljenim, među kojima spominje i kinin.

Posebno je zanimljivo i istodobno za današnje shvaćanje neuobičajeno da prikazanim godišnjim izvješćem o opisu liječenja navodi takve pojedinosti kao što su nabranje lijekova, štoviše, i način priređivanja i uzimanja. No, takav je stil izvješćivanja tada bio uobičajen i izvješća su se prosljeđivala višim instancama. Nama su od toga ostali značajni podaci tog vremena: atmosferske prilike, nabrojene bolesti, vrste lijekova, načini priređivanja tih lijekova, podatak o postojanju malarije u Varaždinu i okolici (iako se ona tako izričito ne naziva), prijeteeće poplave Drave i poplave grada kao posljedice toga. Od nabrojenog ljekovitog bilja i danas se netko koristi čajevima, kao iscrpinama u suvremenom liječenju i u ručnoj prodaji u ljekarnama.

SAŽETAK

Iznesen je prijevod izvješća s latinskog jezika fizika Varaždinske županije Ivana Krstitelja Lalanguea od 1. siječnja 1786. god. za godinu 1785. Spis se nalazi u Povijesnom Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Ukratko su izneseni temeljni životopisni podaci o Ivanu Krstitelju Lalangueu. U izvješću su opisane vremenske prilike za svaki dan godine 1785., navedene su bolesti koje su se javile u pojedinim godišnjim razdobljima, te opisano njihovo liječenje i načini priređivanja lijekova. U zaključnom komentaru autor ističe brojnost iznesenih podataka, te da se pod nazivom "groznica" radilo o malariji, iako se bolest u izvješću tako ne naziva. Napominje se da je izvjestitelj znao za *kinin* kao mogući lijek za ovu "groznicu", ali mu je pretpostavljao svoje dotadašnje oprobane lijekove. Posebice je primjetljivo stručno spominjanje lijekova i opisi njihovih priređivanja.

SUMMARY

A Croatian translation, accompanied by the author's comments, of an annual report for 1785 by John the Baptist Lalangue, the official physician of the Varaždin County,

Croatia, dated 1st January, 1786 is presented. Brief biographic data about John the Baptist Lalangue are also given. The report is deposited in the Croatian Historic Archives in Zagreb, Croatia, and, like all official documents at that time, is written in Latin. It contains day to day weather reports for 1785, and data on the prevalence of diseases by season, with the description of treatment and mode of preparation of medicines. In conclusion, the author places emphasis on the great number of data given in the report, and discusses the meaning of the term “fever”. He suspects that the data concerning “fever” actually refer to malaria, because it is obvious that the reporter was aware of *quinine* as a possible cure for “fever”, but he preferred, to his opinion, more effective drugs for its treatment. The author considers the professional usage of the names of medicines and the description of drug preparation in the report especially interesting.

LITERATURA I IZVORI PODATAKA

1. Thaller, L.: Povijest medicine Hrvatske i Slavonije od 1770.-1850., Karlovac, 1927., str. 33
2. Androić, M.: Primalje u 18. stoljeću, “Varaždinske Vijesti”, br. 1312, 1970.
3. Androić, M., Bayer, V., Pusić, E., Štampar, S.: Varaždin u XVIII. stoljeću i političko kameralni studij, Zagreb - Varaždin, 1972., str. 54
4. Grmek, M.D.: Prvijenac hrvatske medicinske književnosti, Biblioteka KPDHZ “Matija Gubec”, sv. 1, Zagreb, 1957., str. 5
5. Grmek, M.D.: Lalangue, Ivan Krstitelj, Medicinska enciklopedija, Leksikografski zavod SFRJ, Zagreb, 1964., sv. 6, str. 311
6. HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV, ZAGREB, Varaždinska županija, kutija 62, 11.I.1786.
7. Barbarić, J., Šojat, V.: Zdravstveni izvještaji županijskih fizika Križevačke, Varaždinske, Virovitičke i Zagrebačke županije za 1785. godinu. U: Kesić, B., Belicza, B. (ur), Rasprave i građa za povijest znanosti, knjiga 5, Razred za medicinske znanosti, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1989., str. 253-279.
8. Grmek, M.D.: Prvijenac hrvatske medicinske književnosti, Biblioteka KPDHZ “Matija Gubec”, sv. 1, Zagreb, 1957., str. 4
9. Lalangue, J.B.: Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyszka, za potrebochu musev, y sziomakov Horvatczkoga orszaga y okolu nyega, blisnesseh meszt, Varaždin, 1776., tisak Ivana Thomassa plem. od Trattnern, str. 1-11
10. Piasek, G.: Ivan Krstitelj Lalangue, “Acta medicorum”, Varaždin, 1975., 1:79-85, br. 1
11. Thaller, L.: Op. cit. str. 41
12. Piasek, G.: Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća, “Radovi” Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, br. 6-7, 1994., str. 253
13. Ivančević, I.: Framakologija i patofiziologija, Zagreb, JAZU, 1984., str. 635

Primljeno: 1996-3-12